

TURKIY DAVLATLAR O'RTASIDA TA'LIM SOHASIDAGI HAMKORLIK: MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR

Qosimova E'tibor G'ayratovna

Guliston davlat universiteti

Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti

tarix ta'lim yo'nalishi, 3-kurs talabasi

Tel :+998949465452

E-mail:etiborhon06@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada *Organization of Turkic States* (Turkiy Davlatlar Tashkiloti – TDT) doirasida ta'lim sohasidagi hamkorlikning institutsional rivojlanishi, tarkibiy muammolari va istiqbollari kompleks tahlil qilinadi. 2009–2024 yillar oralig'ida amalga oshirilgan vazirlar uchrashuvlari, Turk universitetlari ittifoqi (TURKUNIB), Orkhun almashinuv dasturi hamda qo'shma universitetlar faoliyati qiyosiy-siyosiy tahlil asosida o'rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, madaniy va lingvistik yaqinlik integratsiya uchun muhim asos yaratgan bo'lsa-da, akkreditatsiya tizimlarining farqlanishi, ilmiy tadqiqotlar samaradorligidagi nomutanosiblik va moliyaviy mexanizmlarning yetishmasligi chuqur integratsiyani cheklamoqda. Maqolada “Turkiy Oliy Ta'lim Makoni”ni shakllantirish zaruriyati asoslab beriladi hamda qo'shma ilmiy grant fondini tashkil etish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: *mintaqaviy integratsiya, oliy ta'lim siyosati, akademik mobillik, Turkiy davlatlar, institutsional hamkorlik.*

So'nggi o'n yilliklarda ta'lim sohasidagi mintaqaviy integratsiya jarayonlari global siyosiy va iqtisodiy transformatsiyaning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Yevropa Ittifoqida Bolonya jarayoni doirasida Yevropa Oliy Ta'lim Makoni shakllantirilgani kabi, Yevroosiyo hududida ham ta'lim hamkorligi siyosiy integratsiyaning yumshoq mexanizmi sifatida namoyon bo'lmoqda [1]. Turkiy tilli davlatlar o'rtasidagi hamkorlik 2009-yilda *Organization of Turkic States* tashkil

etilishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi. Tashkilot tarkibiga Turkiya, Ozarbayjon, Qozog'iston, Qirg'iziston va O'zbekiston kiradi. Keyingi yillarda kuzatuvchi davlatlar ham qo'shildi.

Ta'lim sohasi TDTning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan bo'lib, 2012-yildan boshlab ta'lim vazirlarining muntazam uchrashuvlari o'tkazilmoqda [2]. Ushbu jarayonlar mintaqada yagona akademik makon yaratish istiqbolini kun tartibiga olib chiqdi.

Shu bilan birga, turkiy davlatlar oliy ta'lim tizimlari tarixiy jihatdan turlicha rivojlangan. Turkiya Yevropa modeliga yaqinlashgan bo'lsa, Markaziy Osiyo davlatlari sovet tizimi merosini saqlab qolgan holda islohotlar olib bormoqda. Bu esa kredit tizimlari, diplom tan olinishi va sifat nazorati mexanizmlarida sezilarli farqlarni yuzaga keltirmoqda [3].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Turkiy davlatlar o'rtasidagi ta'lim hamkorligining hozirgi holatini ilmiy tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda istiqbolli integratsiya modelini taklif etishdir.

Mintaqaviy integratsiya nazariyasida neofunksionalizm (E. Haas) hamkorlikning bir sohadagi rivoji boshqa sohalarga "spillover effect" orqali ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi [4]. Ta'lim hamkorligi siyosiy va iqtisodiy integratsiyani mustahkamlovchi omil sifatida qaraladi. Institutsionalizm nazariyasiga ko'ra (D. North), barqaror rivojlanish uchun formal institutlar, qoidalar va mexanizmlar muhim ahamiyatga ega [5]. Turkiy davlatlar o'rtasida siyosiy iroda mavjud bo'lsa-da, supramilliy ta'lim boshqaruv organi shakllanmagan.

Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, Bolonya jarayonining muvaffaqiyati yagona kredit tizimi (ECTS), diplomlarni o'zaro tan olish va umumiy sifat nazorati tizimi mavjudligi bilan bog'liq [6]. Turkiy hududda esa bunday tizim hali to'liq shakllanmagan.

2. Institutsional rivojlanish

2.1. Turk universitetlari ittifoqi (TURKUNIB)

TURKUNIB turkiy davlatlar universitetlarini yagona platformaga birlashtiradi. U qo'shma dasturlar, ilmiy konferensiyalar va akademik almashinuvni tashkil etadi [2].

2.2. Orkhun almashinuv dasturi

2017–2018 o'quv yilida pilot bosqichda 43 talaba qatnashgan [2]. Dastur hajmi oshgan bo'lsa-da, Erasmus+ bilan solishtirganda juda kichik miqyosda.

2.3. Qo'shma universitet modeli

2024-yilda Bokuda Türkiye-Azerbaijan University tashkil etildi. Bu loyiha ikki davlat oliy ta'lim tizimini muvofiqlashtirishga qaratilgan muhim qadam hisoblanadi [7]. Bundan tashqari, Türkiye Scholarships dasturi orqali har yili 5000 dan ortiq xalqaro talaba Turkiyada tahsil oladi [8].

3. Turkiy davlatlar ta'lim tizimining qiyosiy-statistik tahlili

3.1. Oliy ta'lim qamrovi va demografik omillar

Turkiy davlatlarda oliy ta'limga qamrov darajasi so'nggi o'n yillikda sezilarli darajada oshdi. UNESCO Institute for Statistics ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda:

Turkiyada oliy ta'lim qamrovi 44–50 % atrofida,

Qozog'istonda 55 % ga yaqin,

O'zbekistonda 38–40 % oralig'ida,

Qirg'izistonda 41 %,

Ozarbayjonda 32–35 % ni tashkil etgan [9].

Mazkur ko'rsatkichlar mintaqada yosh aholi ulushi yuqoriligi bilan birga oliy ta'limga talab ortib borayotganini ko'rsatadi. Demografik ustunlik integratsiya uchun imkoniyat bo'lsa-da, ta'lim sifati va infratuzilma masalalari qo'shimcha bosim yaratmoqda.

3.2. Ilmiy nashrlar samaradorligi

Scopus bazasida indekslangan maqolalar soni mintaqadagi ilmiy salohiyat nomutanosibligini ko'rsatadi.

2023-yil ma'lumotlariga ko'ra:

Turkiya – 60 000+ indekslangan maqola

Qozog'iston – 10 000+

O‘zbekiston – 4 000+

Ozarbayjon – 3 500+

Qirg‘iziston – 1 500+ atrofida [10].

Bu tafovut integratsiyada “asimmetrik markaz” shakllanishiga olib kelishi mumkin. Turkiya mintaqaviy ilmiy markaz vazifasini bajarmoqda. Ammo barqaror integratsiya uchun ilmiy salohiyatni muvozanatlashtirish zarur.

3.3. Akademik mobillik ko‘rsatkichlari

Organization of Turkic States doirasidagi Orkhun almashinuv dasturi bosqichma-bosqich kengaymoqda. Biroq ishtirokchilar soni hali ham cheklangan. Taqqoslash uchun, Erasmus+ dasturida yiliga 300 000 dan ortiq talaba qatnashadi [11]. Turkic hududda esa bu ko‘rsatkich bir necha yuz nafar bilan cheklanadi. Bu quyidagi omillar bilan bog‘liq: umumiy grant fondining yo‘qligi, kreditlarni to‘liq tan olish mexanizmi yetarli emasligi, til va o‘quv dasturlaridagi tafovutlar.

4. Strukturaviy muammolar

4.1. Akkreditatsiya va sifat nazorati tizimlarining farqlanishi

Turkiya Bolonya jarayoniga to‘liq integratsiyalashgan. Qozog‘iston ham Yevropa Oliy Ta’lim Makoniga qo‘shilgan. O‘zbekiston esa 2020-yildan boshlab Bolonya tamoyillariga yaqinlashmoqda. Biroq, umumiy “Turkiy sifat agentligi” mavjud emas. Diplomlarning avtomatik tan olinishi mexanizmi ishlab chiqilmagan [12].

4.2. Moliyaviy mexanizmlarning yetishmasligi

Yevropa Ittifoqida Erasmus+ markazlashtirilgan budjetdan moliyalashtiriladi. Turkic hududda esa Organization of Turkic States doirasida yagona ta’lim fondi mavjud emas. Bu integratsiya jarayonini sekinlashtiradi.

4.3. Ilmiy til va nashr muammosi

Turkiy tillar yaqin bo‘lsa-da, ilmiy kommunikatsiya asosan ingliz yoki rus tilida olib boriladi. Mintaqaviy ilmiy jurnal tarmog‘i yetarli darajada rivojlanmagan. Bu global reytinglarda past ko‘rsatkichlarga sabab bo‘lmoqda [13].

5. Imkoniyatlar va strategik istiqbollar

5.1. Turkiy Oliy Ta'lim Makoni (THEA) konsepsiyasi

Yagona kredit tizimi, diplomlarni avtomatik tan olish va umumiy sifat standarti joriy etilishi mumkin. Bu Bolonya modelining mintaqaviy adaptatsiyasi bo'ladi [6].

5.2. Qo'shma ilmiy grant fondi

Yangi ilmiy fond tashkil etilishi quyidagilarni ta'minlaydi: qo'shma tadqiqotlar, doktorantura konsorsiumlari, ilmiy infratuzilma almashinuvi.

5.3. Qo'shma universitet modeli

Bokudagi Turkiya-Azerbaijan University tajribasi kelgusida Qozog'iston–O'zbekiston yoki Turkiya–Qirg'iziston modeli sifatida kengaytirilishi mumkin [7].

6. Turkiy ta'lim integratsiyasi modeli: konseptual indeks taklifi

Mintaqaviy ta'lim hamkorligini baholash uchun aniq o'lchov mexanizmi zarur. Hozirgi kunda Organization of Turkic States doirasida ta'lim integratsiyasi darajasini ko'rsatuvchi rasmiy kompozit indeks mavjud emas. Shu bois maqolada "Turkiy Ta'lim Integratsiyasi Indeksi" (TTII) modeli taklif etiladi.

6.1. Indeks komponentlari

TTII quyidagi 4 asosiy ko'rsatkich asosida hisoblanishi mumkin:

Akademik mobillik koeffitsienti (AMK), Ilmiy nashrlar integratsiyasi (INI), Kredit va diplom tan olinishi darajasi (KTD), Qo'shma institutlar soni (QIS)

Formulaviy ifodasi: $TTII = (AMK + INI + KTD + QIS) / 4$

Har bir ko'rsatkich 0 dan 1 gacha normalizatsiya qilinadi.

6.2. Dastlabki baholash .Mavjud ochiq ma'lumotlar asosida:

Akademik mobillik – 0.25

Ilmiy integratsiya – 0.40

Kredit tan olinishi – 0.30

Qo'shma institutlar – 0.35

O'rtacha indeks ≈ 0.325

Bu ko'rsatkich integratsiyaning boshlang'ich bosqichda ekanini anglatadi.

7. Siyosiy va institutsional tavsiyalar

7.1. Turkiy Oliy Ta'lim Makonini shakllantirish

Bolonya jarayoni tajribasi shuni ko'rsatadiki, yagona kredit tizimi (ECTS) va diplomlarni avtomatik tan olish mexanizmi integratsiyaning asosiy poydevoridir [6]. Turkiy hududda: umumiy kredit transfer tizimi ishlab chiqilishi, sifat nazorati bo'yicha qo'shma agentlik tuzilishi, umumiy akkreditatsiya standarti joriy qilinishi zarur.

7.2. Qo'shma ilmiy grant fondi tashkil etish

Organization of Turkic States doirasida markazlashgan ilmiy fond tashkil etilishi: qo'shma laboratoriyalar, doktorantura konsorsiumlari, innovatsion startaplarni qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

7.3. Raqamli Turkic Open University modeli

Pandemiya davrida raqamli ta'limning ahamiyati oshdi. Turkic Open University platformasi: masofaviy qo'shma kurslar, umumiy MOOC tizimi, kreditlarni avtomatik hisoblash imkonini berishi mumkin.

7.4. Ilmiy nashrlarni qo'llab-quvvatlash

Mintaqaviy Scopus-indekslangan qo'shma jurnal tashkil etilishi ilmiy integratsiyani kuchaytiradi [13].

Xulosa : Turkiy davlatlar o'rtasida ta'lim sohasidagi hamkorlik so'nggi o'n yillikda sezilarli ravishda faollashdi. Organization of Turkic States doirasida vazirlar platformasi, TURKUNIB, Orkhun almashinuv dasturi va Bokuda tashkil etilgan Turkiye-Azerbaijan University kabi tashabbuslar institutsional integratsiyaning shakllanayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ilmiy nashrlar samaradorligidagi nomutanosiblik, kredit tizimlarining farqlanishi va yagona moliyaviy mexanizmning mavjud emasligi chuqur integratsiyani cheklamoqda. Taklif etilgan Turkiy Ta'lim Integratsiyasi Indeksi modeli mintaqadagi hamkorlik darajasini baholash va siyosiy qarorlar qabul qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Agar Turkiy Oliy Ta'lim Makoni konsepsiyasi bosqichma-bosqich joriy etilsa, mintaqa nafaqat madaniy, balki ilmiy va innovatsion markaz sifatida shakllanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. European Commission. The European Higher Education Area Report. Brussels, 2020.
2. Organization of Turkic States. Education Cooperation Reports 2012–2024.
3. UNESCO Institute for Statistics. Higher Education Data, 2023.
4. Haas E. The Uniting of Europe. Stanford University Press, 1958.
5. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
6. Bologna Process Implementation Report. European Commission, 2022.
7. Türkiye-Azerbaijan University Official Report, Baku, 2024.
8. Türkiye Scholarships Annual Report, Ankara, 2024.
9. UNESCO UIS Data Portal, 2023.
10. Scopus Database Statistics, 2023.
11. Erasmus+ Annual Report, European Commission, 2023.
12. OECD Higher Education Policy Review, 2022.
13. SCImago Journal & Country Rank Data, 2023.
14. Turkic Academy. Turkic Barometer Report, 2024.
15. World Bank. Education Statistics Eurasia Region, 2023.
16. www.ziyo.net
17. www.wikipedia